

СТРАЙГОРОДСЬКА
Людмила Іванівна,
кандидат історичних наук,
заступник директора з науково-
інформаційної та бібліотечної роботи,
Державна науково-педагогічна бібліотека
України ім. В.О. Сухомлинського
straigorodska.l@gmail.com
(м. Київ)

ПОСТАТЬ Ф.П. СУШИЦЬКОГО (1883–1920) В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті висвітлено педагогічну, просвітительську та науково-дослідну діяльність професора, педагога, українського літературознавця, історика Феоктиста Петровича Сушицького (1883–1920). Систематизовано й схарактеризовано основні наукові результати та творчі доробки вченого. Зокрема, йдеться про статті у провідному освітянському часописі «Вільна українська школа», що розкривають проблеми реформування освіти й підготовки науково-педагогічних кадрів у 20-х рр. ХХ ст., та окремі видання з історії літератури й теорії словесності. Проаналізовано й констатовано вагомий внесок педагога в розбудову національної освіти, українознавства, вивчення історії становлення української філології та фольклористики. Відзначено постать Ф. Сушицького як одного із педагогів-реформаторів, які першими впроваджували в закладах освіти викладання українознавчих предметів задля розбудови нової школи на національному ґрунті.

Ключові слова: національна освіта, українознавство, педагог, науково-педагогічні кадри, літературознавство, Ф. Сушицький.

F.P. SUSHYTSKY'S FIGURE (1883–1920) IN THE EDUCATIONAL SPACE OF THE EARLY 20TH CENTURY

The article covers the pedagogical, educational and research activity of professor, teacher, Ukrainian literary critic, historian Feoktist Petrovich Sushytsky (1883–1920). His main scientific studies and creative work are systematized and characterized. Particular interest is focused on articles in the leading educational magazine «Vilna ukrayinska shkola» (Free Ukrainian School), which reveal the problems of education reformation and training of scientific and pedagogical staff in

the 1920s, and some surveys on the history of literature and the theory of literature. Pedagogue's significant contributions to the development of national education, Ukrainian studies, and the study of the history of the formation of Ukrainian philology and folklore have all been analyzed and stated. F. Sushytsky is presented as one of the pedagogues-reformers, who for the first time introduced teaching Ukrainian-studied subjects in the educational institutions for the purpose of building a new school on a national basis.

Keywords: *national education, Ukrainian studies, pedagogue, scientific and pedagogical staff, literary studies, F. Sushytsky.*

ЛИЧНОСТЬ Ф.П. СУШИЦКОГО (1883–1920) В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ НАЧАЛА XX ВЕКА

В статье освещено педагогическую, просветительскую и научно-исследовательскую деятельность профессора, педагога, украинского литературоведа, историка Феохтиста Петровича Сушицкого (1883–1920). Систематизированы и охарактеризованы основные научные результаты и творческие работы ученого. В частности, речь идет о статьях в ведущем образовательном журнале «Вільна українська школа», которые раскрывают проблемы реформирования образования и подготовки научно-педагогических кадров в 20-х гг. XX в., и отдельные издания по истории литературы и теории словесности. Проанализировано и констатировано весомый вклад педагога в развитие национального образования, украиноведения, изучение истории становления украинской филологии и фольклористики. Отмечено личность Ф. Сушицкого как одного из педагогов-реформаторов, которые первыми внедряли в учебных заведениях преподавание украиноведческих предметов для развития новой школы на национальной почве.

Ключевые слова: *национальное образование, украиноведение, педагог, научно-педагогические кадры, литературоведение, Ф. Сушицкий.*

Одним із пріоритетних завдань сучасної науки є об'єктивний аналіз внеску особистості в розвиток національної освіти і науки. Вагому роль у наукових дослідженнях відведено видатним ученим, діяльність яких сприяла формуванню й розвитку наукової думки на теренах нашої держави.

Нині, в умовах оновлення освітніх систем в Україні, важливого значення набувають дослідження окремих галузей науки та внеску особистості у їх становлення. Упродовж останніх років збільшується кількість спеціальних ґрунтовних історичних розвідок, що розкривають роль окремих особистостей у контексті розвитку вітчизняної освіти й науки.

Метою написання статті стало розкриття внеску українського педагога, просвітителя, професора Феоктиста Петровича Сушицького (1883–1920) у розбудову національної освіти, українознавства та літературознавства на початку ХХ ст.

Історіографічний аналіз досліджуваної теми виявив, що постать Ф. Сушицького висвітлено частково через короткі біографічні дані в працях українських учених О.М. Завальнюка, О.М. Семеног, М.І. Вовк, які подають фрагментарні огляди деяких напрацювань педагога. Тож постає потреба в комплексному аналізі діяльності педагога-просвітителя задля визначення його участі в культурно-освітніх процесах початку минулого століття.

До когорти вітчизняних учених належить постать Феоктиста (Теоктиста) Петровича Сушицького, професора, педагога, українського літературознавця, історика, внесок якого в розвиток національної освіти є незаперечним і потребує ґрунтовного наукового осмислення.

Ф. Сушицький закінчив Київську духовну академію (1907) та продовжив навчання в Університеті св. Володимира на історико-філологічному факультеті (1911). Ще під час навчання в майбутнього викладача проявилися педагогічні здібності, що й визначило подальший напрям його діяльності. Після завершення навчального курсу він залишився в університеті професорським стипендіатом, а з весни 1915 р. затверджений приват-доцентом на історико-філологічному факультеті. Педагог викладав курси народної словесності та історії української літератури в Університеті св. Володимира впродовж 1917–1919 рр. [3, с. 167].

В умовах суспільних змін, зокрема відродження державності на українських землях, у березні 1917 р. керівництвом Української Центральної Ради на чолі з М. Грушевським прийнято рішення про українізацію всіх ланок освіти (нижчої, середньої та вищої). На найближчому педагогічному з'їзді визначено конкретні завдання щодо впровадження предметів з українознавства в університетській освіті, у тому числі й підготовки науково-педагогічних працівників.

Для повноцінного функціонування освітнього процесу на українознавчих засадах назріла проблема підготовки кваліфікованих педагогів. Роль провідників у цьому процесі відповідно належала просвітницьким організаціям. Так, Українське науково-технічне товариство «Праця» спільно з Київським товариством «Просвіта» та членами Українського наукового товариства створили комісію для організації навчального закладу з метою підготовки наукових кадрів для українізації освіти. На 2-му Всеукраїнському педагогічному з'їзді ухвалено рішення про створення Українського народного університету для забезпечення підготовки кадрів для закладів загальної середньої освіти з нововведених предметів українознавства.

Відомо, що Ф. Сушицький був одним із ініціаторів і фундаторів Українського народного університету, а з 1918 р. – його ректором. Про передумови та витоки створення першого закладу вищої освіти з українською мовою викладання педагог розповідає в статті «Про вищі українські школи на Україні». Він пише, що Україна тільки нещодавно почала розбудовувати свою національну освіту, проте уже започатковано десятки українських середніх шкіл, тому неминучим є питання про створення закладу вищої освіти. «Не може вона (авт. Україна) обійтись, в першу чергу, без того Народного Українського Університету, який повинен широко відкрити свої двері для усіх, хто бажає вищої освіти українською викладавкою мовою, з широко поставленим українознавством з одного боку, та має стати нашим національним, з повними державними правами для усієї України, з другого боку» [9, с. 108].

Ідея національного відродження об'єднала просвітителів – представників наукових організацій, які за сприяння Генерального секретарства освіти доклали максимум зусиль для втілення її в життя. Ключовим завданням на початковому етапі було залучення до складу лекторів українських учених не тільки з Києва, а й усієї України. Таким чином менш ніж за два місяці (серпень-вересень) кількість осіб, які зголосилися на викладацькі посади, зростає із трьох-чотирьох до тридцяти. Із ініціативних педагогів створено факультетні комісії, якими прийнято рішення про формування трьох факультетів: історико-

філологічного, фізико-математичного, правничого та підготовчих курсів. Очолив університет професор І.М. Ганицький.

На початок навчального року на навчання зараховано 1370 осіб: на підготовчих курсах – 570, на факультетах – 800, у тому числі на історико-філологічному – 420, фізико-математичному – 140, правничому – 240.

Урочисте відкриття закладу відбулося 5 жовтня 1917 р. в Педагогічному музеї за участі професорів та студентів. З вітальним словом з нагоди відкриття університету виступив ректор І.М. Ганицький, вітання мали Генеральний секретар освіти І.М. Стешенко, представники Університету св. Володимира та інших закладів загальної середньої та вищої освіти. Окрім того, були прочитані дві академічні промови секретарями університету Ф. Сушицьким та І. Огієнком. Подальші заняття проходили в аудиторіях Університету св. Володимира [9, с. 109].

Важливо наголосити на змісті промови приват-доцента Ф. Сушицького щодо українознавчих поглядів та ідей. Зокрема, текст її під назвою «Принципи українознавства» [8] опубліковано на шпальтах часопису Всеукраїнської учительської спілки «Вільна українська школа». У статті професор дає визначення терміну «українознавство»: «Українознавство, як відомо, є така галузь наукової роботи, що роз'яснює минуле й сучасне життя українського народу. Воно пояснює його національні особливості, його територію, різні впливи життя нашого народу та його розвиток, його мову, творчість взагалі, художню й літературну зокрема» [8, с. 84]. Автор повертається до свідомих початків українознавства XVI–XVII ст., знайомить із історичною літературою, що присвячена вивченню історії України та її побуту. Зокрема «Історія Руссовъ или малой Россіи» (1769) була не тільки пройнята гарячим українським патріотизмом, але більше того, це були перші підвалини до ідеї автономії. Автор наголошував на тому, що «український народ вольний, окремий і від поляків, і від малоросів» [8, с. 84]. Тут він визначає принципи українознавства, до яких відносить національний ґрунт, ідею автономного життя, українську мову, демократизм, історико-етнографічний принцип.

На думку Ф. Сушицького, мова є одним із кращих доказів права даної нації на своє культурне й національне самовизначення. Як історик літератури він аналізує літературні джерела і художні твори («Енеїда», «Наталка-Полтавка» тощо) рідною літературною мовою, які є новим поглядом на народну мову, що має право на існування як доказ культурності нашої нації. Просвітитель зазначає, що гірка доля українського народу не знищила мрій про автономію і найжорсткіші цензури не убили літературної української мови. Саме це і є важливим принципом українознавства і багатовіковим предметом для його студій, тисячолітньою історією життя українського народу та його культури. Він наголошував, що ми не новий народ, який прийшов, а віковічно живемо на своїй землі і маємо власні культурні традиції [8, с. 84].

Одночасно з відкриттям Українського народного університету створено Педагогічну академію, яка започаткувала свою роботу 7 листопада 1917 р. у Києві. Її завдання полягало у підготовці вчителів до роботи в українських школах допоки не мине така необхідність [9, с.109].

Новостворений заклад розпочав свою діяльність відкриттям однорічних педагогічних курсів. Слухачам читали лекції з основних предметів: історія педагогіки, теорія педагогіки, педагогічна психологія, шкільна гігієна, методика української граматики, історія української літератури, читання та ін. Окрім того додатково викладали: історію української літератури, українську мову та граматику, історію, географію України тощо. Лекторами були провідні професори та приват-доценти: В. Зіньківський, Ф. Сушицький, О. Грушевський, І. Огієнко та ін. Дійсними слухачами зараховувалися особи, що закінчили вищі школи та учительські інститути, а вільними слухачами – особи з останніх курсів вищих шкіл та учительських інститутів, а також ті, які закінчили учительські семінарії [11, с. 64].

Доречно відзначити й управлінську діяльність Ф. Сушицького. Так, з осені 1917 р. він очолив Департамент вищої і середньої школи Генерального секретарства народної освіти, з червня 1918 р. – член Тимчасової комісії у справах вищих шкіл і наукових інституцій під головуванням академіка

В. Вернадського, а з січня 1919 р. входив до складу Комісії у справах щодо вищих шкіл та наукових інституцій. Зазначена комісія займалася проблемами реформування вищої освіти, зокрема ними обґрунтовано правові основи створення і реформування українських університетів. Активна її діяльність сприяла організації і відкриттю навчальних закладів на території сучасної України [3, с. 168].

Упродовж майже всього періоду упровадження українознавчих засад в освітній практиці основними труднощами була нестача педагогів вищої кваліфікації для викладання предметів рідною мовою. Як директор департаменту вищої школи Міністерства освіти Ф.П. Сушицький, виступаючи перед Радою лекторів Київського народного українського університету (КНУУ, раніше – Український народний університет), наголошував на важливості й необхідності залучення до викладацької діяльності наукових кадрів із ступенем та досвідом роботи в класичному вузі. Він також зазначав, що чимало таких педагогів мешкають за межами України і не буде прикрим звернутися до них із метою залучення їх до науково-професорського складу університету [2].

24 вересня 1918 р. професора Ф. Сушицького обрали ректором Київського державного українського університету (КДУУ, раніше – КНУУ). На той час професорсько-викладацький склад налічував 30 осіб, що, за словами ректора, було достатнім для забезпечення освітнього процесу на початку 1918/1919 навчального року. Адміністрація закладу в подальшому докладала чимало зусиль для залучення провідних педагогів і вчених, які володіли українською мовою і мали наукові результати. Зокрема, кандидатами на посади були професори Харківського і Петроградського університетів, Лазаревського університету східних мов у Петрограді та ін. Кадрове питання майже було розв'язано за часів Директорії УНР шляхом збільшення професорських стипендіатів, яких готували для науково-педагогічної роботи в українських університетах [2].

Слід зазначити, що Ф. Сушицький як один із ініціаторів та прибічників українознавства, розуміючи важливість методології для подальшого розвитку і

становлення його як науки, та посилаючись на Ф. Бекона в тому, що «самим важливим моментом є момент методологічний, коли вироблюються методи науки, яка народжується» (з лекції В. Перетца, 1914), обґрунтовує і визначає методи українознавства в статті «Методи українознавства» [7, с. 136]. Тут автор доводить необхідність глибокої джерельної, філософської, методологічної бази: «Дражливе у нас зараз питання про українознавство в школі треба поставити на ґрунт цілком об'єктивно-науковий... Повинні ще з'явитися в недалекому часі капітальні праці по історії української мови, письменству, географії України і ін. Такі праці були б кращою ознакою сучасного відродження української культури та такого потрібного зародження української науки в широкому розумінні цих слів» [7, с. 135]. Професор вважав основним завданням «відшукати зв'язки між окремими фактами та явищами, з'ясувати генезис їх на підставі закону причинності, в зв'язку з історичними умовами життя даного народу, який творив свою культуру, історію, мову і літературу» [7, с. 136]. Як висновок, педагог зазначає, що «відкинувши суб'єктивні шляхи, на яких воно переважно досі стояло, наше українознавство повинно цілком стати на ґрунт науковий, вживати методи лише об'єктивні, і перш над усе історико-порівнюючий, який виведе нашу науку на широку путь величного відродження її» [7, с. 140].

Педагог-реформатор Ф. Сушицький активно проводить інформаційно-популяризаторську діяльність на сторінках часопису «Вільна українська школа». Про стан і діяльність новостворених вищих шкіл дізнаємося із його публікації «Про вищі українські школи у Києві». Зокрема, він наводить дані щодо професорсько-викладацького складу Педагогічної академії: професори П.А. Тутковський (географія України), В.В. Зіньківський (педагогічна психологія) та ін.; приват-доценти О.С. Грушевський (історія України), І.І. Огієнко (історія української мови), Ф.П. Сушицький (історія українського письменства), С. Ф. Русова (методика географії України) та ін. На думку вченого, проблему підготовки вчителів української мови та літератури було майже розв'язано. Таким чином він констатує, що «коли обставини життя

дозволять більш реально дбати про заведення української мови та предметів українознавства в середній школі, ми матимемо перші систематично підготовлені кадри учителів українознавства» [10, с. 192].

Свою наукову діяльність Ф. Сушицький розпочав із історико-літературознавчих розвідок під керівництвом відомого вченого В. Перетца з 1907 р., працюючи у «Семінарії російської філології» при Університеті св. Володимира. Саме він, його учитель і наставник, поставив завдання молодому дослідникові «опрацювати питання про характерні особливості літературних шкіл давньої України» [6, с. 3]. Результати роботи опубліковано в «Записках Наукового товариства в Києві» під назвою «До питання про літературну школу XII в.» [6].

Продовженням таких розвідок є багаторічна науково-дослідна робота Ф. Сушицького щодо художніх і стилістичних особливостей літописів. «Західно-руські літописи як пам'ятки літератури» – це науковий доробок, який опубліковано у двох томах після смерті вченого у 1921 та 1929 рр. Перші результати у 1919 р. автор розпочинає друкувати, сподіваючись доопрацювати останні розділи. Та, на превеликий жаль, «під час громадянської війни він загинув од плямистого тифу, – і розпочата друком праця лишилася незакінчена» [6, с. 4]. Рукопис передала до Комісії давнього українського письменства дружина вченого П.О. Сушицька, який згодом був доопрацьований професором О.А. Назаревським під керівництвом академіка В. Перетца та надрукований.

Заслуговує на увагу дослідників ґрунтовне видання Ф. Сушицького з теорії словесності «Пособие по теории словесности (для средней школы и самообразования)», яке видано в Києві в 1915 р. Викладаючи в гімназії (засновник і директор – В. Науменко), педагог працював над розробкою програми і підручника з цієї проблеми. Як зазначав сам автор у передмові, книга є результатом колективної роботи викладача і слухачів, яка проводилася протягом трьох років. Оскільки раніше не було підручника з теорії словесності, гімназисти випускного класу записували лекції викладача протягом року, які

він пізніше переглядав, редагував та суттєво доповнював. Посібник має додатки, що містять питання для повторювання та словник найважливіших термінів з теорії словесності [5].

У 1916 р. вийшла наступна книга з літературознавства «Литературные беседы, рефераты и сочинения в средней школе». Видання розкриває досвід методики і є практичним посібником для викладача-початківця словесності. Отже, наукові праці філологічної, українознавчої та літературознавчої тематики є суттєвим доробком в історії становлення української філології та фольклористики [4].

Життя Ф.П. Сушицького обірвалося у досить молодому віці (37 років). Виявлений перелік його праць невеликий, а причина цього – несподівано перерване життя. Науковий доробок ученого – це статті у провідному освітянському часописі «Вільна українська школа», що розкривають проблеми реформування освіти й підготовки науково-педагогічних кадрів у 20-х рр. ХХ ст., та окремі видання з історії літератури, теорії словесності. Останні можуть бути об'єктом подальших літературознавчих та історико-культурних досліджень.

Дослідження життя та діяльності окремих особистостей, науковий аналіз їх творчого доробку сприяє відновленню маловідомих сторінок наукової й історико-культурної спадщини та визначенню їх ролі в контексті суспільно-політичних подій в Україні. Постать Ф.П. Сушицького по праву можна вважати одним із організаторів і фундаторів Українського народного університету. Він увійшов у історію вітчизняної освіти, українознавства й літературознавства як один із педагогів-реформаторів, які першими впроваджували в закладах освіти викладання українознавчих предметів задля розбудови нової школи на національному ґрунті.

Список використаних джерел та літератури

1. Завальнюк О. М. Українське наукове товариство і творення національної університетської освіти (1917–1920 рр.). *Український історичний журнал*. 2008. № 5. С. 112–121.

2. Завальнюк О. М. Кадри українських університетів у 1918-1920. URL: <http://www.bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=7117&chapter=1> (дата звернення : 30.10.2018).

3. Семеног О., Вовк М. Академічна культура дослідника в освітньо-культурному просторі університету : [монографія]. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 284 с.

4. Сушицкий Ф. Литературные беседы, рефераты и сочинения в средней школе (опыт методики, практическое руководство для начинающего преподавателя словесности). Киев, 1916. 207 с.

5. Сушицкий Ф. П. Пособие по теории словесности (для средней школы и самообразования). Киев, 1915. 222 с.

6. Сушицкий Т. Західно-руські літописи як пам'ятки літератури / укл. О.А. Назаревський. Київ, 1929. Ч. 2. 404 с.

7. Сушицкий Ф. Методи українознавства. *Вільна українська школа*. 1917. № 3–4. С. 135–136.

8. Сушицкий Ф. Принципи українознавства. *Вільна українська школа*. 1917. № 2. С. 83–88.

9. Сушицкий Ф. Про вищі українські школи на Вкраїні. *Вільна українська школа*. 1917. № 2. С. 108–109.

10. Сушицкий Ф. Про вищі українські школи у Києві. *Вільна українська школа*. 1917. № 3–4. С. 191–192.

11. Хроніка. *Вільна українська школа*. 1917. № 1. С. 64.

References

1. Zavalniuk, O. M. (2008). *Ukrainske naukove tovarystvo i tvorennia natsionalnoi universytetskoï osvity (1917–1920 rr.)* [Ukrainian Scientific Society and Creation of the National University Education (1917–1920)]. *Ukrainskyi Istorychnyi Zhurnal*. 5, 112–121. [in Ukrainian].

2. Zavalniuk, O. M. (2010). *Kadry ukrainskykh universytetiv u 1918–1920*. [Personnel of Ukrainian Universities in 1918–1920]. <http://www.bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=7117&chapter=1> (last accessed : 30.10.2018). [in Ukrainian].

3. Semenoh, O. and Vovk, M. (2016). *Akademichna kultura doslidnyka v osvithno-kulturnomu prostori universytetu* [Researcher's Academic Culture in Educational Space of University] : [monohrafiia]. Sumy : vyd-vo Sum DPU imeni A. S. Makarenka, 284. [in Ukrainian].

4. Sushytskyi, F. (1916). *Lyteraturnye besedy, referaty y sochyneniya v srednei shkole (opyt metodyky, praktycheskoe rukovodstvo dlia nachynaiushcheho prepodavatel'ia slovesnosti)* [Literary Discussions, Essays and Compositions in Secondary School (Experience of Methodology, Practical Book for a Teacher of Language and Literature)]. Kyev, 207. [in Russian].

5. Sushytskyi, F. P. (1915). *Posobyie po teoryi slovesnosti (dlia srednei shkoly y samoobrazovaniya)* [Textbook on Theory of Language and Literature (for Secondary School and Self-education)]. Kyev, 222. [in Russian].

6. Sushytskyi, T. (1929). *Zakhidno-ruski litopysy yak pam'iatky literatury* [Western-Rus Chronicles : Literary Monuments]. Kyiv, 2. 404. [in Ukrainian].
7. Sushytskyi, F. (1917). *Metody ukrainoznavstva* [Methods of Teaching Ukrainian Studies]. *Vilna Ukrainska Shkola*. 3–4, 135–136. [in Ukrainian].
8. Sushytskyi, F. (1917). *Pryntsypy ukrainoznavstva* [Fundamentals of Ukrainian Studies]. *Vilna Ukrainska Shkola*. 2, 83–88. [in Ukrainian].
9. Sushytskyi, F. (1917). *Pro vyshchi ukrainski shkoly na Vkraini* [On Higher Schools in Ukraine]. *Vilna Ukrainska Shkola*. 2, 108–109. [in Ukrainian].
10. Sushytskyi, F. (1917). *Pro vyshchi ukrainski shkoly u Kyievi* [On Higher Schools in Kyiv]. *Vilna ukrainska shkola*. 3–4, 191–192. [in Ukrainian].
11. (1917). *Khronika*. [Chronicle]. *Vilna Ukrainska Shkola*. 1, 64. [in Ukrainian].

Рецензент:

Кучер В.І., д.і.н., проф.

Надійшла до редакції 10.12.2018 р.